

FÓRIZS GERGELY

HORVÁTH ÁDÁM (?) ISMERETLEN LEVELE BERZSENYI DÁNIELHEZ

Az alábbi levelet kézirásos másolatban találtam Merényi Oszkár hagyatékának kutatása során¹ a Berzsenyi Dánielhez írt egyéb levelek kópiái között. A másolat feltehetőleg a niklai Berzsenyi-hagyatékából előkerült eredetiről készült, amely viszont elkallódott vagy elpusztult 1944–45-ben. A feladó neve hiányzik a levél végéről, noha az eredeti kéziratban nyilván szerepelt. A hiány okát ma már csak találgathatjuk, az is elképzelhető, hogy véletlen folytán a másolat alsó szegélyével együtt az aláírást is levágták.

Tekéntetes Tábla Biró Ur
Kiváltképpen tisztelt drága Barátom Uram!

Kis János verseivel nem szolgálhatok, mert az már nem Bibliothecámban hanem csak Könyveim Elenchussaba fel található, támadott körülem egy enyves kezű Bibliopola² a ki hirem nélkül nem csak Kisstől, de Bersenyitől, Dajkától Czirjéktől és egy kedves Barátomtól ajándékban nyert betses Manuscriptumomtól is meg fosztott. Ha netalám ezek közül egyik látásához jut Barátom Uram ne sajnáljon tudósítani, ha csak egészen más borítottékba nem kötteti Ő kegyelme minden Könyvem meg esmérhető mert a Kemény táblára írott nevémet nem egy könnyen pusztíthatja ki belőlök. Dáma Calendariummal sem udvarolhatok, mert még nem jutottam birtokához.

Ha hevenyébe Kisst nem kaphat Barátom Uram a jövő hétre egy Társomtól meg szerzem.

Igen szeretem, hogy bele kaptáskodtak³ Barátom Uramba a Mómusok,⁴ – vexatio dat intellectum⁵ – leg alább nem hagyják a tudomány tüzeit el hamvadni, ha recenseálnak,

¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Dr. Merényi Lászlónak, hogy lehetővé tette számomra a hagyaték kutatását.

² Bibliopola: könyvkereskedő.

³ Bele kaptáskodtak: a. m. 'belekötöttek' (tájszó).

⁴ A „Momus” avagy Mómosz a görög mitológiában a kárörvendő gáncsoskodás démona, a hellenisztikus kortól kezdve az irodalmi viszály megtestesítője, irigy intrikus. A költészet fogát vicsorgató kiaszott vénségnek ábrázolja (lásd *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, Zürich–München, Artemis Verlag, 1992). Köszönöm Szilágyi Mártonnak, hogy felhívta figyelmemet a szó jelentésére.

⁵ „Vexatio dat intellectum” a. m. „a bosszantás/kínzás élesíti az elmét” (lat.). A szállóige két politikai röpirat címéből is ismerős lehet, az egyik Richwaldszky Györgyé 1765-ből, a másik (*Vexatio dat intellectum episcopus Hungariae...*) Szaitz Antalé 1790-ből.

kell őket anti recenseálni. Köztünk maradjon a szó!!! Csokonai Biographussával én eredtem háboruba. Ontsunk kedves Barátom! ontsunk de ne vért hanem – ténát. Éjen [!] 's szeresse

K. 25: f. 818.

legszivesebb
barátját

1. A levél írójáról

Elsőként a levél feladójának személyazonosságát kísérlem meg tisztázni. Ez korántsem egyszerű, lévén, hogy nemcsak a levélvégi aláírást nem ismerjük, hanem a feladás helyét sem, mint ahogy a datálás hónapjának olvasata is bizonytalan. Merényi Oszkár 1938-as Berzsényi-monográfiájában erre az „eddig ismeretlen” levélre utalva annak szerzőjeként kérdőjelesen „Sztrókayt”, azaz valószínűleg Sztrokay Antalt jelöli meg.⁶ Az ő Berzsényihez fűződő kapcsolatáról egyetlen adatot találtam, Sztrokay 1812. április 10-i levelében írja Kazinczynak, hogy „Somogyba létemkor Berzsényi közlötte velem Isteni Versezetedet”.⁷ Találkozásuk alkalma a mondat levélbéli szövegkörnyezetéből ítélve feltehetően Teleki László főispáni beiktatása volt. Ahhoz, hogy Berzsényi és az 1818-ban Pesten élő Sztrokay ennél közelebbi ismeretségét valószínűsítsük, további vonatkozó forrás felbukkanása lenne szükséges.

Lássuk azonban, hogy a levél tartalma milyen következtetéseket enged meg a levélíró kilétével összefüggésben.

Az egyik lényeges adalék, amelyet a levélíró elárul magáról, az, hogy „Csokonai Biographussával” ő eredt „háboruba”. A körülmény, hogy ezt egyrészt bejelentheti, másrészt pedig be kell jelentenie, ráadásul titoktartást kérve, arra enged következtetni, hogy olyasvalakiről van szó, aki nyomtatásban és névtelenül vagy álnéven megjelent recenziót adott közre egy Csokonai-életrajzról. 1818-ban, a levél megírásának évében egyetlen Csokonai-biográfia volt forgalomban,⁸ Dobby Márton 1817-ben megjelent munkája,⁹ s ezzel vitázó recenziót is csak egyet ismer az irodalomtörténet-írás, Némethi Nagy Jánosnak ezt a munkát (is) megbíráló, 1818-ban kijött *Értekezését*.¹⁰

⁶ MERÉNYI Oszkár, *Berzsényi Dániel*, Kaposvár, 1938, 58.

⁷ KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, közléteszi VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911 (a továbbiakban: *KazLev.*), IX, 397.

⁸ Leszámítva Márton József 1816-os Csokonai-kiadásának *Előbeszédét*, ez azonban nem önálló munka, pusztán kortársak emlékezéseiből válogat.

⁹ DOMBY Márton, *Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái*, Pest, Trattner János Tamás, 1817.

¹⁰ NÉMETHI NAGY János *Értekezése Csokonai V. Mihály életéről, melyet kiadott Dobby Márton Pesten 1817; és Csokonai munkájának kritikai megítéléséről Köcsey [!] Ferencz által, mely a ' Tudományos Gyűjtemény 1817-dik eszt. III-dik kötetjében találtatik*, Bécs, Haykul Antal, 1818. A szövegnek két újabb kiadása van: *Csokonai emlékek*, összeállította és a jegyzeteket írta VARGHA Balázs, Bp., Akadémiai, 1960, 317–332;

A levél és az *Értekezés* szerzőjének azonosítása mellett szól még egy érv, mindkét szövegben található ugyanis egy azonos kontextusban használt, igen jellemző mitológiai utalás. Némethi Nagy a Kölcsey-féle Csokonai-recenzió egyes kitételeire utalva írja, hogy „[h]a K.[ölcsey] Urat egy Mesmerismus-álomba tehetném, hol az ember a' maga tselekedeteit 's gondolatait is úgy tudja nézni mint idegenéit, bizonyosan kimondaná hogy ez nem egyéb egy alacsony momuskodásnál”.¹¹ A levél ugyancsak „Mómus”-ként (azaz gáncsokodó, irodalmi viszályt szító démonként) jelöli meg a recenzenseket, illetve – lévén, hogy itt is a Berzsenyit támadó recenzióról van szó – konkrétan Kölcseyt.

A következő, a levélíró azonosításának irányába vezető lépés Némethi Nagy János személyazonosságának vizsgálata kell hogy legyen. Az ő személyével kapcsolatban különböző feltételezések élnek a szakirodalomban. Vargha Balázs azt vetette föl, hogy az *Értekezés* a Csokonai műveit kiadó Márton József sugalmazására született, továbbá „esetleg számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a címlapon megjelölt név álnev”.¹² Gyapay László szerint ez utóbbi feltételezés „valószínűtlen” és elképzelhető, hogy egy bizonyos, mind Csokonaival, mind az ő műveit megjelentető Márton Józseffel kapcsolatban állt, ám közelebről nem azonosított Némethi János az *Értekezés* szerzője.¹³

Amennyiben elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a szóban forgó, Berzsenyihez írt levél szerzője azonos az *Értekezés* írójával, akkor a vitát annyiból eldöntöttük, hogy a „Némethi Nagy János” csakis álnev lehet, különben a mögötte rejtőző személynek nem kellene felfednie magát Berzsenyi előtt mint a Csokonai-biográfia recenzense.

Most lássuk, hogy a levél írójáról a levélszövegből milyen további adatok hüvelyezhetők ki. Kiderül róla, hogy könyvtárral és az irodalom iránt érdeklődő baráti társasággal rendelkezik (könyveiről katalógus készült, egyik barátjától „betses Manuscriptumot” kapott és Kis János kötetét egy „társától” rövid időn belül meg tudja szerezni), s feltételezhető továbbá, hogy földrajzilag nem élhet messze Niklától, hiszen különben aligha remélhetné, hogy az egyik tőle ellopott könyv felbukkan Berzsenyinéél.

Mérlegelve mindazt, ami Berzsenyi korabeli ismeretségi köréről jelenleg tudható, két név marad fenn a rostán potenciális levélíróként: a nagybajomi Sárközy István és Horváth Ádám a Zalaegerszeg melletti Petrikeresztúrról. Lakóhelyük elhelyezkedésén túl az is mellettük szól, hogy egykor mindketten ismeretségben voltak Csokonaival, egyaránt lehetett tehát személyes indokuk a róla készült életrajz recenzeálására. Festetics Györgyöt, aki szintén Nikla közelében lakott (és mecénásként szintén kapcsolatot tartott Csokonaival), azért nem vonom be ebbe a körbe, mert a levél hangnemében igencsak elüt attól a tiszteletteljes távolságtartástól, amely Berzsenyivel folytatott levelezését egyébként jellemzi.¹⁴

KÖLCSEY Ferenc, *Irodalmi kritikák és esztétikai írások, I, 1808–1823*, s. a. r. GYAPAY László, Bp., Universitas, 2003, 563–586.

¹¹ KÖLCSEY 2003, 578.

¹² VARGHA 1960, 602.

¹³ KÖLCSEY 2003, 313–314.

¹⁴ Erre vonatkozóan érdemes idézni Berzsenyi megjegyzését a gróffal való egyik találkozásáról: „Bosszuságomra véletlen a gróffal összevetődtem, bosszuságomra, mondom, mert én mindenkor boszorkodom mikor

Az egyik lehetséges levélíró tehát Sárközy István. Van róla adat, hogy Berzsenyi évekkel korábban egyszer kért tőle kölcsön könyvet,¹⁵ ám az adott szituációban (a Kölcsey-kritika megjelenését közvetlenül követő időszakban) mégsem valószínű, hogy hozzá fordult volna ilyen kéréssel, hiszen kettejük megismerkedését és azt követő érintkezését Kazinczy szorgalmazta,¹⁶ s feltehető, hogy Berzsenyi, aki Kölcsey recenziója miatti sértettségében 1817 szeptemberétől három évig nem írt levelet Kazinczynak, ekkor nem kért volna szívességet a széphalmi mester legfontosabb somogyi kapcsolatától. Ráadásul a kért művek megszerzésének szándéka (ahogyan arra még visszatérek) éppen az anti-recenziós törekvésekkel hozható összefüggésbe. Felmerült ugyanakkor egy olyan adat, amely érv lehet a levél szerzőjének Sárközyvel való azonosítása mellett, az tudniillik, hogy az ő könyvtárából – akárcsak a levélíróéből – ténylegesen ellopták a Berzsenyi-kötetet.¹⁷ Tény továbbá, hogy 1834-es *Czímatalója* nem tartalmazza sem Kis János verseit, sem Czirjék, sem Dayka művét. Ezek az adalékok azonban önmagukban nem jelenthetnek döntő érvet Sárközy szerzősége mellett. Az pedig már ellene szól, hogy ő mindig könyvei címlapjára és nem (mint a levélíró állítja magáról) azoknak kemény táblájára írta föl a nevét.¹⁸

Összességében jobban megokolható az a feltételezés, miszerint Horváth Ádám írta a levelet. Berzsenyivel ők is személyesen ismerték egymást, amint Kazinczynak küldött beszámolóikból¹⁹ kiderül, s kettejük közelebbi kapcsolatáról éppen a levél megírását környező évekből vannak adatok. Első dokumentálható személyes találkozásuk 1817 februárjában történt, a keszthelyi Helikon ünnepségén, s tudunk egy 1819-es eszmecserejükről is.²⁰

Horváth 1818-ban már nem tartozott Kazinczy szűkebb köréhez, viszont – levelezésük tanúsága szerint – ekkortájt éppen heves vita zajlott köztük a recenziók témájában. A „társaira” való hivatkozás érthető a Horváth által szervezett irodalmi csoportosulásra, a göcseji Helikonra, s a tőle eltulajdonított „betses Manuscriptum”-ra való utalás is illik rá mint lelkes kéziratgyűjtőre.²¹ A legfontosabb érv azonban az, hogy Horváth nagyobb valószínűséggel szerepeltethető az *Értekezés* szerzőjeként, mint Sárközy, akinek műbírá-

igen nagy urat látok, vagy ha nem boszorkodom is, legalább nem örülök, mert én csak vagy magammal, vagy magamhoz hasonlóval szeretek társalkodni.” (Kazinczynak 1814. december 15-én, KazLev. XII, 260.)

¹⁵ Erről lásd Sárközy Kazinczyhoz írt levelét 1813. augusztus 16-án (KazLev. XI, 19).

¹⁶ Berzsenyinek egyébiránt egyetlen Sárközyhez írt levele maradt fenn, egy hivatalos jellegű irat 1828-ból (lásd Jelenkor, 1964, 175).

¹⁷ Jelenleg a csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium könyvtára őrzi Sárközy István Berzsenyi-példányát (a versek 1816-os kiadását), melynek címlapverzóján a következő bejegyzés olvasható Sárközy kézírásával: „Valami huntzfut el lopván az elsőt mellyet az Author ajándékából bírtam, ezt a második kiadást vettem Pesthen. Lelke rajta! ha el tagadta”. (Violáné Bakonyi Ibolyának, a Nagykönyvtár vezetőjének szíves közlése).

¹⁸ Violáné Bakonyi Ibolya közlése.

¹⁹ Vö. Berzsenyi Kazinczynak 1809. január 18-án és Horváth Ádám Kazinczynak 1814. június 13-án (KazLev. XI, 418).

²⁰ Horváth Ádám Kazinczynak írt beszámolóját lásd alább.

²¹ A régi kéziratokat gyűjtő Horváthról vö. Jankovich Miklós műgyűjtőhöz 1817–18-ban írt leveleit: PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám három levele Jankovich Miklóshoz*, ItK, 1976, 500–505.

lói hajlamairól nem rendelkezünk adatokkal. Vegyük tehát sorra azokat az érveket, amelyek Horváth Ádám és Némethi Nagy János azonossága mellett szólnak!

Először is: az *Értekezés* bírálatának egyik tárgya Kölcsey Csokonai-recenziója, s ebben a témában Horváthnak van egy (névtelenül) megjelent műve, *A' meg-haltt Csokonai Vitéz Mihály, az élő Kölcsey Ferencznek*²² című költemény 1818-ból. Továbbá Horváth kiadatlan művei jegyzékében szerepelteti a Tudományos Gyűjtemény teljes 1817-es évfolyamának recenzióját,²³ s ebben az (elveszett) kéziratban szerepelt Kölcsey munkájának antikritikája is, amint azt Kazinczynak 1818. február 26-án megírta, egyben ismertetve vele, hogy milyen témákat fog érinteni az antirecenzió 10. pontjában.²⁴ E kézirat további sorsáról 1819. július 9-i levelében (éppen egy Berzsényivel való találkozás apropóján) ezt írja Kazinczynak: „Bersenyivel minap utamban találkoztam; panaszkodik, és ugyan csak epésen, hogy az ő antikritikáját nem csak ki hagyták a' Tudományos gyűjteményből, hanem el is sikkasztották. Sok már a' panasz ellenek, 's tapasztalom, hogy nekem jó órom volt. Én az első esztendei 12 kötetet mind recensealtam, és pedig embersegesen; Jankovits, *ki most Praesese a' redactionnak*, el is fogadta; de Trattner az *Extractusok* miatt el nem vállalta. Én Bétsbe küldöttem revisiora: de ki-nyomására tsakugyan nem költhetek; és így vagy örökre el-marad, vagy Posthumus munka lessz.”²⁵

Összefoglalóan a következő tényezők teszik alkalmassá Horváth Ádám személyét a Némethi Nagy Jánossal való azonosításra: van egy ismert verse, amely a Csokonai-recenzióra válaszol; adathozható, hogy véleményét antirecenziós formában is kifejtette, s az is, hogy azt egy nagyobb munka részeként Bécsben akarta kiadni, ugyanott, ahol Némethi Nagy műve is megjelent. A megfeleltetést alátámasztó tény még, hogy Horváth *Rudolphias* című eposza 1817-ben szintén Bécsben jött ki, s ugyanaz a kiadó, Haykul Antal jegyzi, mint Némethi Nagy *Értekezését*. Arra nézve viszont nincs adat, hogy Horváth a Domby-féle Csokonai-életrajzra is reagált volna, illetve ez a most előkerült levél tartalmazza az egyetlen ilyen utalást.

2. A levél mint adalék a Berzsényi-filológiához

A szerzőség kérdése után azt is érdemes megvizsgálni, hogy a levél milyen adalékokat szolgáltat a Berzsényi-filológia számára. Az a tény, hogy Berzsényi 1818-ban Kis János költeményeit, illetve a Horvát István által szerkesztett *Magyar Dámák Kalendáriomját* kéri kölcsön valakitől, az antirecenziók kontextusában válhat érdekessé.

²² Megjelent: TudGyűjt, 1818/VIII, 136–143.

²³ I. H. G., *Horváth Ádám Élete (Tulajdon szavaival, Petri-Keresztúrban, Szala Vármegyében, 1818. Novemb.)*, TudGyűjt, 1822/II, 68–73.

²⁴ KazLev. XV, 488–490.

²⁵ KazLev. XVI, 444. Akárcsak e részletben, Horváth máskor is mindig aposztróf nélküli *s*-sel írta le Berzsényi nevét, ebben is közös tehát az ismeretlen levélíróval. Sárközy Kazinczyhoz írt leveleiben a *zs*-s forma szerepel.

Az előbbi kiadvány idesorolása magától értetődőnek tűnik, hiszen az *I. Antirecenzió* Kis János hat versének szóanyagára hivatkozik. Feltehető tehát, hogy Berzsenyinek az antirecenzió munkálataihoz volt szüksége „hevenyébe” a verseskötetre. Ugyanakkor a Dámakalendárium iránti érdeklődés is magyarázható az antirecenziós előmunkálatokkal, mivel a zsebkönyv utolsóként megjelent, 1815-ös kötete Kölcseynek három költeményét is tartalmazza,²⁶ az ő költészetének bírálata pedig kezdettől fogva része volt a niklai költő ellenkritikai elképzeléseinek. Berzsenyi már az *I. Antirecenzió*ban elmarasztalta Kölcsey egy versét, s az 1818/IV-es Tudományos Gyűjteményben megjelent *Jegyváltót* hamarosan részletes bírálat alá is vonta.²⁷ Úgy látszik, a Dámakalendárium szóban forgó kötetéhez ekkor nem jutott hozzá, mivel az utóbbi bírálat egy helyén azt állítja, hogy nyomtatásban „Kölcseynek két darabját” ismeri,²⁸ márpedig a *Jegyváltón* kívül csak *A' kedves sírjára* utal, amely az Erdélyi Múzeumban jelent meg.

Ha elfogadjuk, hogy Berzsenyi és Horváth levélváltását az előbbi antirecenziós munkálkodása motiválta, akkor Horváth levelének keletkezési idejét is pontosabban behatárolhatjuk. Mivel az *I. Antirecenzió* keletkezésének terminus ante quemje 1818. április 4-e (ugyanis ekkor a kézirat már a Tudományos Gyűjtemény szerkesztői előtt volt²⁹), gyanítható, hogy Horváth Ádám levele is még ezen időpont előtt íródott. Ezt támasztja alá az is, hogy a keltezésben szereplő „f.” betű leginkább a „február” rövidítéseként értelmezhető.

A Berzsenyi-kutatás szempontjából a levél a fentiekén túl főként azért érdekes, mert a benne foglaltak árnyalják a költő 1817 utáni végletes elszigeteltségéről szóló, az irodalomtörténet-írásban elterjedt elképzelést. A levél ismeretében immár tévesnek tekinthető az a megállapítás, hogy a Kölcsey-recenzió megjelenését közvetlenül követő időszakban Berzsenyi „nemcsak Kazinczytól, a többi literátortól is elvonta magát”,³⁰ hiszen bizonyíthatóvá vált legalább egy irodalmi kapcsolat megléte.

Ennek jelentőségét persze nehéz megbecsülni a kevés rendelkezésre álló adat alapján. Annyi bizonyos, hogy ez a levél az egyetlen ismert megnyilatkozás, amely kifejezetten antirecenzéálásra biztatja Berzsenyit. Mi több, feltételezett írójáról, Horváth Ádámról tudható, hogy utóbb is egyetértett Berzsenyivel, amikor az antirecenzió megjelentetésétől ódzkodó Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségének bírálatáról volt szó – s nem véletlenül, hiszen (mint láttuk) a folyóirat ekkor mindkettőjüktől megtagadta a publikálás lehetőségét, s ez természetes szövetségesekké tette őket. Ez a kapcsolat különösen figyelemreméltó annak ismeretében, hogy Berzsenyi egy másik nagyon sokra becsült levelezőtársa, Szentmiklóssy Alajos, aki 1818 elején még verseket küldött Niklára, nem

²⁶ A kiadványt nem sikerült fellelnem. Váczy János szerint Kölcsey következő verseit tartalmazza a kötet: *Róza, Jennyhez és Kazinczy' Első Sonettjére. Sonett.* (Vö. KazLev. XII, 611.)

²⁷ BERZSENYI Dániel, [*Az Antirecensio második fogalmazásához*] [1818] = BERZSENYI Dániel *Összes művei*, kiad. MERÉNYI Oszkár, Bp., Szépirodalmi, 1978, 556–559.

²⁸ *Uo.*, 558.

²⁹ Lásd *A' Tudományos Gyűjtemény számára béküldetett, kinyomtatott 's vissza küldetett Értekezéseknek, Recenzióknak Tudománybeli Jelentéseknek 's t. e. f. feljegyzése 1817. 1818.* (OSZK Kt., Fol. Hung. 3.) Berzsenyi *Antirecenziójára* vonatkozó bejegyzés a 246. sz. alatt.

³⁰ VARGHA Balázs, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Gondolat, 1959, 219.

volt ilyen megértő az antirecenzáló indulattal szemben, s megtagadta a már kész munka Kazinczyhoz való továbbítását.³¹

A most közölt levél mindezekén túl leginkább egy hiátusra figyelmeztet, arra, hogy milyen keveset ismerünk Berzsényi levelezésének abból a részéből, amelyik a Kazinczy-körön kívüli irodalmi kötődéseit dokumentálhatná. Az ide sorolható levelezőpartnerek közül Döbrenteihez címzett levelei töredékesen jelentek meg, s nemcsak a Horváth Ádámhoz írt(ak) nincs(enek) meg, hanem – egy-két fogalmazványt leszámítva – hiányoznak az ifjabb pályatársakhoz (Horváth József Elek, Dukai Takács Judit, Szentmiklóssy Alajos, Bárány Boldizsár) és – egyetlen kivétellel – a Kis Jánoshoz írt levelek is. Ily módon nem véletlen, hogy az irodalomtörténet-írás Berzsényi-képét oly nagy mértékben meghatározták a Kazinczy-levelezés implikálta szempontok és kontextusok, de az sem, hogy egyetlen, ezen a körön kívüli forrás – mint a jelen levél – bevonása is a bevett narratíva jelentős módosulását hozhatja magával.

³¹ Lásd Kazinczy levelét Wesselényi Miklósnak 1818. október 23-án: „Berzsényi ezt az Antirecenziót Szent Miklósnak is megküldé 's olly kéréssel, hogy ő azt közölje velem: de Szent Miklósi elirtózva tőle, visszaküldé, 's kérte hogy őtet az olly kedvetlen Commissiókkal kémélje-meg.” (KazLev. XVI, 200.)